

WILLY VANDEWEGHE

ADJECTIEVEN MET VOORZETSELVOORWERP: EEN TAALVERGELIJKENDE STUDIE

INLEIDING

Een topic dat de jongste jaren in de Neerlandistiek – ook in de extramurale (Flor-Górecka 2020, Engelbrecht en Křížová 2021) – op behoorlijk wat belangstelling kan rekenen, is het voorzetselvoorwerp (vzv). Hiermee wordt net als bij het lijdend voorwerp in de zin een participant genoemd die geen onderwerp is. Het verschil is echter de verplichte aanwezigheid van een voorzetsel (vz) dat een vaste verbinding vormt met het werkwoord (ww): *denken aan iets*, *houden van iemand*, enz. Van dat voorzetsel wordt gezegd dat het niet transparant is, omdat het een geabstraheerde, verfiguurlijkte betekenis heeft. Nemen we het voorbeeld van *op* in (1) a en b:

- (1a) Jan staat te wachten (*op* het perron)_{PLAATS} – vz met letterlijke, LOC betekenis ('zich bevinden aan de bovenkant van een oppervlak', ...)
- (1b) Jan staat te wachten (*op* de trein)_{vzv} – vz in figuurlijke zin, verbleekte betekenis van *op*

Door dat betekenisverlies of die betekenisverbleking kan men de indruk krijgen dat het vz volstrekt onvoorspelbaar is. Daar klopt iets van, maar helemaal juist is het niet. Bepaalde aspecten van de voorzetselkeuze vertonen toch een regelmaat: die keuze is verklaarbaar zonder daarom voorspelbaar te zijn. Het figuurlijke *op* in zin b heeft iets directioneels dat verzoenbaar is met de betekenis van *wachten*, *hopen*, enz (in ouder NL kwam overigens ook *wachten naar* voor).

Prof. Dr. WILLY VANDEWEGHE is emeritus hoogleraar Nederlands van de vertaalopleiding, nu opleiding Vertalen, Tolken en Communicatie van de Universiteit Gent. Hij is lid en ere vast secretaris van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal en Letteren. Zijn aandachtsgebied is Nederlandse syntaxis en semantiek. Correspondentieadres: willy.vandeweghe@telenet.be.

Deze bijdrage gaat in op de semantiek van het *vz* in constructies met adjectivische toestandspredicaten, zoals in

- (2a) Els is trots (*op* haar dochter)_{VZV} – voorzetselgroep (PP) met *vz* in figuurlijke zin

De meeste van deze adjectieven situeren zich in de psychologische of emotionele sfeer. In een vroegere taalvergelijkende studie (Devos & Vandeweghe 2012) werd geconstateerd dat je bij deze adjectieven vaak twee kanten op kan: het *vz* kan iets *directioneels* hebben zoals in het NL, maar ook iets *causaals* zoals in het Frans:

- (2b) Elise est fière (*de* sa fille)_{VZV}

Dat in oorsprong *causale* *vz* duikt echter ook op bij sommige adjectieven in het Nederlands, zoals *zeker* of (*zich*) *bewust*. Vgl. (3):

- (3) Els is *er* zeker *van* (dat hij het gedaan heeft)

Doel van deze bijdrage is de voorzetselkeuze na te gaan bij een reeks van adjectieven die geput zijn uit een bestaande lijst van Paardekooper en de ANS, en die te vergelijken met andere talen. Tegenover werkwoorden heeft de keuze van adjectieven het voordeel dat de oriëntatie van het voorzetsel niet gedetermineerd wordt door de inherente dynamiek van het predicaat, zoals bij sommige werkwoorden (bv. *afsteveneren*). Naast het Frans (FR) betrek ik ook het Tsjechisch (TJ) en het Pools (PL) in de vergelijking.¹

1. VOORZETSELS EN ZINSDYNAMIEK

1.1 TRADITIONELE ASPECTEN VAN ZINSDYNAMIEK

1.1.1 SBJ en OBJ

Vooraleer met de vergelijking te beginnen, wil ik de begrippen ‘directioneel’ en ‘causaal’ situeren binnen het ruimere verband van wat ik de interne zinsdynamiek noem. Dat is een overkoepelende benaming voor aspecten van beweging en oriëntatie die zich binnen het zinsverband voordoen, en *constructioneel* in eerste

¹ Voor de Tsjechische data dank ik Kateřina Křížová (Univ. Palackého, Olomouc), voor de Poolse data ben ik Agnieszka Flor-Górecka (KU Lublin) en een anonieme reviewer dank verschuldigd.

instantie te maken hebben met de verhouding tussen participanten in de beschreven stand van zaken, met name tussen subject (SBJ) en objecten (OBJ). Zo is bij de werkwoorden een grammaticaal fenomeen als transitiviteit gekenmerkt door oriëntatie, een “transfer” van Agens naar Patiens (Hopper en Thompson 251):

Transitivity is traditionally understood as a global property of an entire clause, such that an activity is ‘carried over’ or ‘transferred’ from an agent to a patient.

De “transfer” van de activiteit komt in veel talen morfologisch tot uiting in de keuze van de naamval (nominatief voor SBJ tgv. accusatief voor OBJ), al is die in het Nederlands meestal niet meer morfologisch te zien:

(4) De soldaat_{SBJ/AG} **bewaakt** de loods_{OBJ/PAT}.

De activiteit ‘bewaken’ vertrekt in deze zin vanuit het subject, waarin de Agens wordt genoemd als causaal element: deze oriëntatie is dus SBJ-VLIEDEND. De actie gaat richting Patiens, wat het object betreft is de oriëntatie dus tevens OBJ-ZOEKEND. De termen (SBJ/OBJ-)“ZOEKEND” en OBJ-“VLIEDEND” krijgen hier een vergelijkbare invulling als in de bekende combinaties ‘middelpunt-zoekend en -vliedend’: ‘ernaar toe’ vs. ‘ervan weg’.

Lexicaal is voor de zinsdynamiek cruciaal de semantiek van voorzetsels en werkwoorden. In het domein van de adverbiale bepalingen kunnen bij een werkwoord van beweging bv. de voorzetsels in de oblieke zinsdelen begin- en eindpunt in ruimtelijke zin signaleren:

(5) Ik reis *van Praag naar Lublin*, met *van* voor ‘verwijdering’ (VLIEDEND) en *naar* voor ‘toenadering’ (ZOEKEND)

Iets gelijkaardigs geldt in de relatie tussen participanten in SBJ- en OBJ-functie. Zo zien we dat door zinsconstructie en / of werkwoordkeuze de oriëntatie van de causale keten (Croft 2012) kan worden omgedraaid via de tegenstelling actief / passief: vgl. (4) met (6).

(6) De loods **wordt bewaakt door** de soldaat_{OBJ/AG}.

In (6) is het vertrekpunt van handeling nog steeds de Agens als veroorzaker van de actie. Die verschijnt nu echter als handelend voorwerp, dus de dynamiek is OBJ-VLIEDEND geworden, met een cruciale rol voor het causale voorzetsel *door*. Vergelijkbaar met *door* is de rol van het voorzetsel *van* in zin (7): het OBJ noemt het begin van de causale keten (dynamiek OBJ- VLIEDEND).²

² Sommige talen vallen terug op een instrumentele strategie (‘halfweg de causale keten’): EN *with*, TJ instrumentalis.

(7a) Zij_{SBJ/EXP} **huiverde** *van de kou*_{OBJ/CAUSE}.

De NP in de *van*-PP kan ook SBJ worden als de constructie ge-causativeerd wordt:

(7b) De kou_{SBJ/CAUSE} **deed** haar_{OBJ/EXP} **huiveren**.

1.1.2 SBJ en indirect OBJ

Vooraleer we naar de voorzetselvoorwerpen kijken, noemen we nog één welbekend voorbeeld van een OBJ-ZOEKEND voorzetsel, namelijk *aan* bij het meewerkend voorwerp: hiermee wordt het doel of eindpunt van de overdracht genoemd:

(8) Ik gaf het boek (*aan een voorbijganger*)_{IND OBJ/DOEL}.

Met OBJ-VLIEDEND *van* wordt de Bron van de overdracht aangegeven:

(9) Ik_{DOEL} kreeg het boek (*van een voorbijganger*)_{IND OBJ/BRON}.

1.1.3 Naast voorzetsels ook naamvallen

Behalve voorzetsels kunnen ook naamvallen een vormelijke indicator zijn van zinsdynamiek. Het Nederlands en veel andere talen gebruiken bv. naast de *aan*-voorzetselgroep ook een datief om een meewerkend voorwerp (indirect object) te noemen. Naamvallen zijn ook te verdelen in OBJ-VLIEDEND, zoals de **genitief** die 'oorsprong' aangeeft en OBJ-ZOEKEND zoals bij de **datief**, die 'toewending' of 'doel' uitdrukt. In talen met naamvalswisseling bij bepaalde voorzetsels, zoals Duits *auf* of Tsjechisch/Pools *na*, met datief of accusatief, zal de accusatief in principe dynamiek en directionaliteit aangeven, dus eveneens een OBJ-ZOEKENDE invulling.

1.1.4 Bij de objecten ook voorzetselvoorwerp

Wat de tot nu toe besproken voorbeelden laten zien, is dat voorzetsels net als naamvallen een belangrijke rol kunnen spelen in de zinsdynamiek: ze kunnen een OBJ-VLIEDENDE oriëntatie aangeven (*door, van*) maar ook een OBJ-ZOEKENDE (*aan*). Dat geldt eveneens voor de voorzetsels bij voorzetselvoorwerpen, waar we in de rest van de bijdrage op inzoomen. Om ons tot één voorbeeld te beperken: *op* krijgt een directionele, dus OBJ-ZOEKENDE interpretatie bij het (figuurlijk gebruikt) bewegingswerkwoord in voorbeeld (10):

(10) Het bedrijf stevent af *op het faillissement*.

1.2 AMBIGUÏTEIT IN DE ZINSDYNAMIEK: DE ORIËNTATIE-PARADOX

Voor de relatie tussen adjectief en object kan het dat de ene taal een OBJ-ZOEKEND voorzetsel gebruikt (vgl. *trots op*), terwijl de andere kiest voor een OBJ-VLIEDENDE strategie: FR *fier de*, EN *proud of*. Dat dit niet verbaast, heeft te maken met een ambiguïteit in de zinsdynamiek. Denken we aan combinaties als *trots op*, *boos op*, *verliefd op*: allemaal emotionele predicaten waarbij in de *op*-voorzetselgroep het object genoemd wordt waarop de emotie *betrokken* is, of waarop ze gericht is (vgl. *zich richten op*). Deze *directionele* interpretatie wettigt de kwalificatie ‘OBJ-ZOEKENDHEID’. Tegelijk echter is er een onbetwistbare *causaliteit* in de genoemde relaties: bij *trots op X*, *boos op X*, *verliefd op X* noemt *X* de entiteit die aan de genoemde emotie *ten grondslag* ligt, of er de oorzaak van is: het object als beginpunt van een causale keten. Dat lijkt tegelijk ook een analyse van OBJ-VLIEDENDHEID te wettigen, wat de lexicale keuze in het FR of het EN verklaart. Wat we nu willen nagaan, is welke strategieën gekozen worden in de Slavische talen, meer bepaald gedemonstreerd aan TJ en PL.

2. HET VERGELIJKINGSMATERIAAL IN TABELLEN

2.1 TECHNISCHE AFSPRAKEN

Als uitgangspunt van de vergelijking nemen we de Nederlandse voorzetsels, meer bepaald de voorzetsels die voor kunnen komen in aansluiting op een adjectief. De tabellen in de tekst geven per Nederlands voorzetsel de equivalenten in de vier talen, met de afkortingen NL voor ‘Nederlands’, FR voor ‘Frans’, TJ voor ‘Tsjechisch’ en PL voor ‘Pools’. De naamvallen worden afgekort met G voor ‘genitief’, D voor ‘datief’, A voor ‘accusatief’ en I voor ‘instrumentalis’. De equivalenten (of bijna-equivalenten) kunnen van drieërlei aard zijn: het kan gaan (i) om een enkelvoudig voorzetsel uit de lokale sfeer (*do*, *k(u)*, *od*), (ii) om een naamval, en (iii) af en toe is er sprake van een complex vz (zoals EN *towards*), of een vz zonder locale grondbetekenis. Voorbeelden zijn TJ *vůči* + D ‘tegenover’ ‘naar ... toe’, ‘richting’, PL *wobec* + G ‘tegenover’, of *z powodu* + G, ‘vanwege’. Die laatste interesseren ons minder, omdat dgl. voorzetsels niet behoren tot de beperkte groep van oude, meestal monosyllabische voorzetsels die verfiguurlijkt kunnen worden tot vast vz, zodat een analyse als voorzetselvoorwerp minder in aanmerking komt dan een als bijwoordelijke bepaling.

Wat ook kan gebeuren, is dat de vergeleken taal niet met koppelwerkwoord + adjectief werkt, maar met ‘hebben’ + zelfstandig naamwoord, of gewoon met een enkelvoudig werkwoord (dat dan tussen <scherpe haken> wordt gezet). Bij de adjectieven in de tabellen moet ‘zijn’ erbij gedacht worden: TJ [být], PL [być]. Bij constructies met ‘hebben’ (TJ [mít], PL [mieć]) wordt dat tussen vierkante haken toegevoegd.

2.2 VASTE VOORZETSELS IN TAALVERGELIJKING

2.2.1 OBJ-vliedend vs. OBJ-zoekend in de letterlijke toepassing

Voor het bepalen van de oriëntatie (OBJ-VLIEDEND vs. OBJ-ZOEKEND) gaan we bij de in oorsprong lokale voorzetsels uit van de letterlijke betekenis: voorzetsels als *aan, tot, naar, op* [+ Acc] zijn in de regel OBJ-ZOEKEND. Voorzetsels als *van, uit* zijn vanuit hun basisbetekenis veeleer OBJ-VLIEDEND. Bij het niet-lokale *met* (instrumenteel, comitatief) dat eveneens voorzetselvoorwerpen kan inleiden, is oriëntatiebepaling op etymologische grond minder vanzelfsprekend. Toch kan men argumenteren dat de instrumentele *met*-PP in principe een entiteit noemt die mede ten grondslag ligt aan de in de zin genoemde handeling (OBJ-VLIEDEND), en dat bij het comitatieve *met* sprake is van een vorm van toewending (OBJ-ZOEKEND). Vgl.:

- (11) a. De dader bewerkte het slachtoffer *met een mes*.
 b. De man ging wandelen *met zijn hond*.

In zijn letterlijke toepassing heeft *met* betrekking op een instrument: in zekere zin is dat een mede-veroorzakend element. Bij figuurlijke toepassing in vzv (*bevriend, gek, blij, ingenomen, tevreden; vertrouwd, verwend, begaan, bezig, strijdig met*) kan dit tot een OBJ-VLIEDENDE interpretatie leiden. Default zou men in het FR *avec* kunnen verwachten, en dit komt ook voor (comitatief *bevriend, vertrouwd; gek, verwend*, in het FR met *avec*). Aangezien het instrumentele *met* als voorzetsel van ‘bemiddeling’ in de causale keten ergens halfweg ligt (vgl. Croft 2012), wekt het geen verbazing dat in het FR evenzeer *de* voorkomt bij de emotionele predicaten: *blij, ingenomen, tevreden (content, satisfait DE)*.

‘Toewending’ is er ook bij benefactief *voor*. Vgl.

- (12) Hij deed het *voor zijn vrouw*.

Om redenen van ruimtebeperking zullen we deze ‘niet-ruimtelijke’ voorzetsels in paragraaf 4 buiten de bespreking houden.

2.2.2 Relevante voorzetsels in de figuurlijke toepassing

Voor het Frans zijn met name de voorzetsels *à* en *de* van belang (een enkele keer *sur* of *avec*). Voor ‘richting’ hebben TJ en PL vergelijkbare voorzetsels, alleen duidt **do + G** in het PL vaak op waar het TJ **k + D** gebruikt. Beide talen gebruiken ook **na + A**. Voor NL *voor* gebruiken beide talen een eigen woord, de OBJ-VLIEDENDE voorzetsels lopen helemaal parallel. De voorzetsels die voor het Tsjechisch het vaakst in de vergelijking opduiken, zijn: OBJ-ZOEKEND **k + D** (‘aan, naar’), **na + Acc** (‘op, naar’); OBJ-VLIEDEND **od + Gen** (‘van’), ook **z + Gen** (‘van, uit’); tussenin **s + Instr.** (‘met’). De voorzetsels die voor het Pools het vaakst in de vergelijking opduiken, zijn: OBJ-ZOEKEND **do + Gen**, **ku + Dat** (‘naar’), **na + Acc** (‘op, naar’), **dla** (‘voor’); OBJ-VLIEDEND **od + Gen** (‘van’), ook **z** (‘van, uit’); tussenin **z + Instr.** (‘met’).

Tabel 1. Vaste voorzetsels na adjectief in verschillende talen

	NL	FR	TJ	PL
OBJ-ZOEKEND	<i>naar, aan</i>	<i>à</i>	<i>k + D</i>	<i>(ku + D)</i>
			<i>(do + G)</i>	<i>do + G</i>
	<i>op</i>	<i>à, sur</i>	<i>na + A (of L)</i>	<i>na + A</i>
	<i>tot</i>	<i>à</i>	<i>k + D</i>	<i>do + G</i>
	<i>tegen</i>	<i>avec, à</i>	<i>k + D</i> <i>na + A</i>	<i>dla + G</i>
	<i>over</i>	<i>sur</i>	<i>o + A</i>	<i>o + A</i>
	<i>voor</i>	<i>pour</i>	<i>pro + A</i>	<i>dla + G</i>
OBJ-VLIEDEND	<i>van</i>	<i>de</i>	<i>od + G</i>	<i>od + G</i>
	<i>van, uit</i>	<i>de</i>	<i>z + G</i>	<i>z + G</i>
AMBIGU	<i>met₁</i>	<i>avec</i>	<i>s + I</i>	<i>z + I</i>
	<i>met₂</i>	<i>de</i>	<i>z + G</i>	<i>z + G</i>

3. BESPREKING PER VOORZETSEL

3.1 OBJECT-ZOEKEND

3.1.1 Model-voorzetsel voor OBJ-zoekendheid: *AAN* ('toewending')

In een meerderheid van de gevallen (het meewerkend voorwerp zelfs nog niet meegerekend) komt met NL *aan*, het *aan* van toewending (Höllein 2019, 165-67), in het FR *à* overeen: *gehecht, gewend, gewoon, trouw, verslaafd*. Wanneer in het predicaat een 'gehechtheid' (contact)-gedachte vervat zit, doen ook de Slavische talen mee met een ZOEKEND voorzetsel: *gehecht aan* (TJ *na* + A, PL *do*), *trouw aan*. In het laatste geval gebruiken PL en TJ geen *vz*, maar de (OBJ-ZOEKENDE) datief-naamval. In de linker kolom van de tabel wordt de oriëntatie in de vreemde talen aangegeven

Tabel 2. Aan

	NL		FR		TJ		PL	
			<i>vz</i>			<i>vz</i> of <i>nv</i>		<i>vz</i> of <i>nv</i>
ZK	gehecht	aan	à	attaché	<i>vázán na</i> + A <werk- woord <i>lpět na</i> + L>	na + A na + L	<i>przywiązany</i> do + G	do + G
	trouw	aan	à	fidèle	<i>věrný/</i> <i>oddaný</i> + D <i>loajální</i> <i>k/vůči</i> + D	[D] k + D < <i>vůči</i> + D>	<i>wierny</i> + D <i>wierny/lo-</i> <i>jalny wobec</i> + G	[D] < <i>wobec</i> + G ll. 'tgo.' ></td
	gewend gewoon	aan	à	habitué	<i>zvyklý na</i> + A <'gewoon <i>raken</i> aan': <i>zvyknout</i> <i>si na</i> + A>	na + A	<i>przyzwyczaj-</i> <i>jony do</i> + G	do + G

ZK/ VL	ver- slaafd	aan	à	acro	<i>závislý na</i> + L	na + L	<i>uzależniony</i> od + G	od + G
VL	schuldig	aan	de	coupa- ble	<i>winny/vi- nen z + G</i> I	z + G [I]	<i>winny + G</i>	[G]

Interessant is het geval *verslaafd aan*: vanuit semantisch oogpunt is een ZOEKEND voorzetsel hier wat men verwacht (NL *aan*, FR *à*, TJ *na* <+ L!>). Geheel in contrast hiermee gebruikt het Pools hier een VLIEDEND voorzetsel (**od + G**: *uzależniony od czegoś*), maar navraag leerde mij dat dit met de interpretatie van het gekozen predicaat te maken heeft. Het Poolse adjectief kan gebruikt worden voor verslaving, maar suggereert ook de betekenis ‘afhankelijkheid’: daar past een OBJ-VLIEDEND voorzetsel, net als in het NL *afhankelijk van*.

Een opmerkelijk geval is *schuldig aan*, waar het vz *aan* een causale lezing krijgt, net als in *sterven aan* (een ziekte), *zich ergeren aan*. De andere talen gebruiken dan ook een OBJ-VLIEDENDE strategie: VLIEDEND vz in het Frans (*coupable DE*) en het TJ *z* (‘van’, ‘(van)uit’), genitief-naamval in het PL.

3.1.2 Ondubbelzinnig OBJ-zoekend I: **TOT**

Is *aan* occasioneel nog ambigu tussen causaal en directioneel, *tot* kan alleen dat laatste zijn: in zijn letterlijke lezing geeft het terminativiteit of finaliteit aan, een eindpunt. Je zou dus de voorspelling kunnen maken dat ook in de vergelijkingstalen een ondubbelzinnig OBJ-ZOEKEND voorzetsel gekozen wordt. In de drie vergeleken talen komt die voorspelling ook uit, zoals de tabel laat zien:

Tabel 3. Tot

	NL		FR		TJ		PL	
VL	bereid	tot	à	prêt	<i>ochoten</i> / <i>ochotný</i> / <i>připravený</i> něco udělat ‘om iets te doen’ (INF)	<Bn + INF>	<i>chętnym/goto- wym do zro- bienia czegoś</i> ‘gewillig te doen’)	do + G
	geneigd	tot	à	incliné (avoir ten- dence)	<i>náchylný</i> / [<i>mit</i>] <i>sklon k</i> + D ‘neiging hebben’	k + D	<i>skłaniać się</i> ku +D <refl. ww ll. ‘zich neigen	do + G

							naar/tot')>	
	gedoemd, veroor- deeld	tot	à	condamné	odsouzen <i>k</i> + D	<i>k</i> + D	skazanym <i>na</i> +A	na + A

3.1.3 Ondubbelzinnig OBJ-zoekend 2: NAAR ('richting')

Een heel opmerkelijk geval is wel het expliciet richting-aanduidende, en dus OBJ-ZOEKENDE *naar* bij het adjectief *nieuwsgierig* en *begerig*. I.t.t. het NL kiest het Frans voor een VLIEDENDE semantiek (*curieux, désireux de*). Men kan de nieuwsgierigheid of begerigheid dus zien als 'gericht op' iets, maar ook als 'veroorzaakt door' (datzelfde) iets: dubbele dynamiek. Het TJ doet voor *nieuwsgierig* mee met het NL (*na* + Acc), het PL gebruikt net als het FR in beide gevallen een VLIEDENDE strategie, zij het niet met een vz maar met de genitief-naamval. Waar ik het Tsjechische voorzetsel *po* (+ L), ll. 'na', moet plaatsens, is niet evident, maar ik vermoed dat het thuishoort bij de ZOEKENDE voorzetsels, aangezien het ook voorkomt in de TJ equivalenten van NL 'verlangen naar' – *toužit/dychtit po* + L, 'vragen naar' – *ptát se po* + L, 'dorsten naar' – *žíznil po* + L.

Tabel 4. Naar

	NL		FR		TJ		PL	
ZK/VL	nieuwsgierig	naar	de	curieux	<i>zvědavý</i> <i>na</i> + A	na + A	<i>ciekawym</i> + G	[G]
	begerig	naar	de	désireux, avide	<i>dychtivý</i> <i>po</i> + L	po + L ll. 'na'	<ww <i>požadac</i> , <i>pragnac</i> + G > 'bege- ren'	[G]

3.1.4 Tegen

3.1.4.1 TEGEN1

We moeten bij *tegen* onderscheiden tussen twee gebruikswijzen: één met **personen** als object, een andere met **niet-personen**. Die keuze blijkt een zekere impact te hebben op de keuze van het voorzetsel. Bij de PP's met personen gaat het in de regel om een attitude (beleefdheid, brutaliteit, vriendelijkheid) die aan de

dag gelegd wordt *ten opzichte van* die persoon: toewending.³ Voor het FR nemen we aan dat niet-instrumenteel FR *avec* OBJ-ZOEKEND is net als NL *met* als in *praten met*, dat ‘toewending’ uitdrukt. De Slavische talen kiezen ondubbelzinnig voor de OBJ-ZOEKENDE strategie: TJ (**k** + D, **na** + A: **k** bij *beleefd*, **na** bij *lelijk*; **na** of **k** bij *vriendelijk, brutaal*) en PL (‘beneficiënt-aanduidend’ **dla** + G bij *beleefd, vriendelijk; brutaal, lelijk [doen]*).

Tabel 5. Tegen 1

	NL		FR		TJ		PL	
VL	beleefd (zijn)	tegen	avec	poli	<i>zdvořilý</i> k + D	k + D	<i>uprzejmym dla</i> + G	dla + G
	vriendelijk (zijn)	tegen	avec	gentil	<i>prátelský</i> k + D, <i>milý/</i> <i>laskavý</i> na + A / k + D	na + A k + D	<i>milým dla</i> + G	dla + G
	brutaal, brut (zijn)	tegen	(en- vers) avec	(inso- lent) gros-sier	<i>drzí</i> na + A / k + D <i>sprostý/</i> <i>hubatý</i> na + A / k + D <i>brutální</i> k + D	na + A k + D	<i>niegrecznym dla</i> + G	dla + G
	lelijk (doen)	tegen	à	agir mo- che	<i>ošklivý</i> na + A	na + A	<i>zlośliwym dla</i> + G	dla + G

3.1.4.2 TEGEN2

Waar de NP bij *tegen* geen betrekking heeft op de persoon ten opzichte van wie de attitude geldt, kan het met de equivalenten verschillende kanten op. In het algemeen is hier de kwestie OBJ-ZOEKEND / -VLIEDEND moeilijker te bepalen, al wijzen sommige equivalenten toch in OBJ-ZOEKENDE richting, zoals de datief in het PL. Waar expliciet de confrontatieve of ‘anti’-betekenis in het spel is (*[gekant] zijn tegen*) heeft het FR *contre*, en het TJ *proti* (+ Dat), dit zijn betekenisvolle voorzetsels die eveneens antinomie uitdrukken.

³ *Tegen* is etymologisch terug te voeren op ‘te-jegen’, ll. ‘tot-jegens’.

In de toepassingen *bestand*, *opgewassen tegen* gaat het om de attitude van weerbaarheid: het SBJ en het OBJ worden vergeleken onder het aspect van de mate waarin zij aan elkaar gewaagd zijn. Het PL gebruikt in beide gevallen een OBJ-ZOEKENDE vorm (Datief bij reflexief ww, *na* + A) het TJ heeft een niet-reflexief *odolat* met datief. Voor ‘opgewassen tegen’ gebruiken PL en TJ omschrijvingen.

Tabel 6. Tegen 2

	NL		FR		TJ		PL	
VL	gekant (zijn)	tegen	contre	[être]	[být] proti + D (= “tegen iets zijn”) / geen bn	proti + D	<i>przeciwnym</i> + D	[D]
	be-stand (zijn)	tegen	[A]	< ww sup- porter + A>	<i>odolný</i> proti/vůči + D	<vůči + D> (‘te- genover)	<i>odpornym</i> <i>na</i> + A	[D]
VL/ ZK	opge- wassen (zijn)	tegen	à pour	de taille taillé	(<i>jako</i>) <i>svořený pro</i> + A <i>schopen</i> + G ‘in staat zijn tot iets’ / + <i>INF</i> (= ‘in staat zijn om iets te doen’)	pro + A [G]	<i>poradzić</i> sobie z + I (‘het hoofd bieden’)	z + I

3.1.5 DIRECTIONEEL **OP**

Hoewel *op* in statische toepassing een plaats aanduidt (*op een tak*), heeft het ook een dynamische toepassing als vast vz waarin sprake is van een richting (*zich richten op*, *afstevnen op*): OBJ-ZOEKEND dus. Dat is ook wat we in het FR zien met *attaché à*, ‘gesteld op’. Bij de meeste emoties echter duikt **de** op, in verwijzing naar de BRON van de emotie: *dol*, *gek*, *trots*, *verliefd op* (*fou*, *fier*, *amoureux de*). Dat vormt een indirecte bevestiging voor de hypothese dat het object bij emotie-woorden zowel vanuit een directionele of ZOEKENDE als vanuit een causale of VLIEDENDE invalshoek gezien kan worden. Talen gaan verschillend om met deze oriëntatie-paradox: het NL kiest voor ZOEKEND *op*, het FR voor VLIEDEND *de*. De twee Slavische talen kiezen hoofdzakelijk voor een ZOEKENDE strategie, met uitzondering voor PL ‘trots op’ en ‘verkikkerd op’.

Voor zowat alle predicaten heeft het TJ net als het PL en i.t.t. het Frans een ZOEKEND vz (TJ en PL *do* + Gen., *na* + Acc). Een uitzondering is *trots* waar het PL net als het FR een VLIEDEND vz gebruikt: *z* ('van', 'uit', 'met') + Gen. Een opmerkelijk keuze in het PL is het vz bij het 'verliefd'-woord *zakochany*: net als in het DT (*verliebt in* + A) is dat het vz voor 'in': *w* + L (*być w kimś zakochanym*), terwijl het TJ *do* (+ Gen, 'naar', 'tot') heeft bij *zamilovaný*. In beide Slavische talen kan de vz-keuze voor NL *op* in meerderheid als OBJ-ZOEKEND bestempeld worden: "de plaats waar iets terecht komt".

Tabel 7. Op

	NL		FR		TJ		PL	
ZK	gesteld	op	à	attaché	[mít] rád + A <ook refl ww potrpět si na + A>	A na + A	<lubić + A> ('leuk vinden')	[A]
ZK/V L/ ZK	verliefd	op	de	amoureux	zamilovaný do + G	do + G	zakochany w + L	w + L
	gek	op	de	fou	[být] blázen do + G <refl ww zbláznit se do + G> 'gek worden'	do + G	szaleć za + I	za + I
	dol	op	de	fou <of: ww adorer + A>	<ww milovat/ [mít] hrozně rád + A> 'houden van'	[A]	szaleć za + I [mieć] bzika na punkcie + G	za + I ≠
ZK/V L/ ZK/V L	verkikkerd	op	de	toqué	zblázněný / zablouchnutý/ šíleně zamilovaný do + G	do + G	zauroczony + I	[I]
	trots	op	de	fier	hrdý, pyšný na + A	na + A	dumny z + G	z + G
ZK/ (VL)/Z K	boos	op	contre de	en colère fâché, mécontent	<refl. ww zlobit se na + A>	na + A	zły na + A	na + A
ZK	gericht	op	sur	axé, braqué	zaměřený na +	na +	ukierunko	na +

					A <refl ww <i>zaměřovat</i> <i>se na + A</i> >	A	<i>wany,</i> <i>skiero-</i> <i>wany na +</i> A	A
--	--	--	--	--	--	---	--	---

3.1.6 Thema-noemend **OVER**

Het Nederlands heeft een voorzetsel dat in principe het thema aangeeft, nl. *over*. Een indicatie van OBJ-ZOEKENDHEID op grond van de basisbetekenis is dat het ruimtelijke *over* duidt op een transgressie van een domein, gaande van A naar B. Wat we echter ook zien is dat de andere talen, en heel consequent het FR, voor een OBJ-VLIEDENDE strategie kiezen, allicht omdat het object in een causale relatie staat tot de genoemde emotie, waarmee we weer in de VLIEDEND/ZOEKEND-paradox terecht komen.⁴ In het TJ en PL hebben we bij ‘bezorgd’ het te verwachten *o* ‘over’, met een VLIEDENDE variant *z* + Gen. bij ‘blij’ en ‘bedroefd’, en ook bij ‘(on)tevreden’ in het PL. Bij dat laatste kiest het TJ voor de instrumentele uitdrukkingwijze, in wezen ook OBJ-VLIEDEND. Bij ‘bedroefd over’ geeft het PL een omschreven voorzetsel *z powodu* ‘om reden dat’, ‘door’: van *vzv* kan hier dus geen sprake zijn.

Tabel 8. Over

	NL		FR		TJ		PL	
ZK/V L/ZK	bezorgd	over	de par	<refl ww s’inquiéter> concerné	<i>znepoko-</i> <i>jený + I;</i> <i>[mít]</i> <i>starost o +</i> A ‘zorg hebben’	[I] o+A	< <i>martwić</i> <i>się</i> >+ I / o + A ‘zorgen maken’)	[I] / o + A
ZK/V L	blij	over	de	heureux	<i>[mít] ra-</i> <i>dost z + G</i> ‘vreugde hebben’	z+G	<i>szczęśli-</i> <i>wym z + G /</i> <i>zadowo-</i> <i>lonym z + G;</i> < <i>rado-wać</i> <i>się</i> > + D	z + G [D]
	(on)te- vreden	over	de	(mé)content	(<i>ne</i>) <i>spo-</i> <i>kojený s +</i> I	s+I	(<i>nie</i>) <i>za-</i> <i>dowolony z</i> + G	z + G

⁴ *Blij* en (*on*)*tevreden* kunnen ook in het NL met het *vz met* een meer OBJ-VLIEDENDE expressie krijgen.

	bedroefd	over	de	triste	<i>smutný</i> z + G / <i>zarmou- cený</i> + I	z + G [I]	<i>smutny z</i> <i>powodu</i> + G	z po- wodu 'van- wege' + G (≠)
--	----------	------	----	--------	---	--------------	--	--

3.2 OBJECT-VLIEDEND

Het modelvoorzetsel van OBJ-VLIEDENDHEID is *van*, dat in de letterlijke toepassing 'oorsprong', 'vertrekpunt' enz. kan aangeven. Met name bij een adjectief als *afkomstig (zijn)* is dat eigenlijk letterlijk het geval: *afkomstig van* (of *uit* (FR *issu de*). Het TJ en het PL hebben een constructie met het voorzetsel *z + G*.⁵ Bij de met *van* te construeren adjectieven (*afhankelijk, afkerig; ontbloot / verstoeken, vervreemd; bewust, zeker*) loopt de lexicale keuze in FR en NL parallel: NL *van* / FR *de*, alleen als men *afkerig* door *opposé* vertaalt, duikt het *vz à op*.

Ook de twee Slavische talen kiezen voor een OBJ-VLIEDENDE strategie (voorzetsel of [genitief]naamval), met een opmerkelijke uitzondering voor het equivalent van 'afkerig' waar een OBJ-ZOEKENDE strategie gekozen wordt (evtl. 'afkeer gaat uit naar?'). De equivalenten van 'vervreemd' en 'afhankelijk' kiezen in het TJ voor resp. een datief en *na + locatief*. Bij de mentale adjectieven *zeker zijn* en *zich bewust zijn* kiezen zowel PL (2x G) als TJ (I en G) voor de VLIEDENDE strategie bij de *vz-keuze*.

Tabel 9. Van

	NL		FR		TJ		PL	
VL/ZK/ VL	afhankelijk <afhan- gen>	van	de	< ww dépendre >	<i>závislý na</i> + L	na + L	<i>zależny od</i> + G <i>zależec od</i> + G	od + Gen
VL/ZK	afkerig	van	à	opposé	[<i>mít</i>] <i>odpor k</i> + D 'weer- stand hebben' <ww <i>nesnášet</i> + A>	k + D [A]	<i>niechętnym</i> + D 'terughou- dend tegen'	[D]
VL	ont-bloot, versto-ken	van	de	dénué, privé	<i>zbaven</i> + G; <i>být bez</i> + G	[G] <i>bez</i>	<i>pozbawionym</i> + G	[G]

⁵ Het PL equivalent *pochodzący* (z + G) is een participium presens van *pochodzić* 'afkomstig zijn'.

					(‘zonder iets zijn’)	+G		
	vervreemd	van	de	étranger	<i>odcizený</i> + D ‘vervreemd zijn’ <refl ww <i>odcizit se</i> + D >	[D]	< refl ww <i>odseparować się</i> > od + G ‘z afscheiden’	od + G
	zeker	van	de	sûr	<i>[být si] jistý</i> + I	[I]	<i>pewnym</i> + G	[G]
	bewust , z	van	de	conscient	<i>[být si] vědom</i> + G	[G]	<i>świadomym</i> + G	[G]

CONCLUSIES

1. Een aantal NL voorzetsels in vast-voorzetselgebruik zijn ambigu tussen OBJ-ZOEKEND (directioneel) en -VLIEDEND (causaal), zeker bij uitdrukkingen van emotie of psychologische attitude (vgl. *(on)tevreden met / over, trots op*): deze oriëntatie-paradox leidt tot beredeneerbare taalverschillen i.v.m. de voorzetselkeuze. Het FR kiest doorgaans voor de **causale** strategie met *de*, zelfs bij een predicaat als *nieuwsgierig*: niet het OBJ-ZOEKENDE *nieuwsgierig naar*, maar het omgekeerde (*curieux de*). De Slavische talen doen nu eens mee met het NL, dan met het FR. De OBJ-VLIEDENDE strategie is, net als in het FR, sterk aanwezig in het PL, zelfs vrij uitzonderingsloos voor de equivalenten van NL *van*.

2. Het betekenisaspect dat gereveleerd wordt, is dus niet voorspelbaar, en per taal kunnen andere keuzes gemaakt worden, die in meer of mindere mate samenhangen met de keuze van het predicaat, waarbij het een rol speelt welk aspect van de vage betekenis gereveleerd wordt. Dat bleek bv. uit het PL equivalent voor *verslaafd aan*, waar meer wordt ingezoomd op het aspect ‘afhankelijkheid’. Vgl. ook *nieuwsgierig naar*, waar het NL een directioneel vz gebruikt terwijl de andere talen inzoomen op het causale aspect van het object.

De algemene indruk die uit dit beperkte materiaal kan worden opgedaan, is dat zowel het Frans als de Slavische talen de syntactische figuur kennen van een vast vz dat aansluit op een predicaat (een werkwoord of een bijvoeglijk naamwoord). Ook in die talen is duidelijk dat de daarbij gebruikte voorzetsels aan betekenis en dus voorspelbaarheid hebben ingeboet. Binnen elke taal valt echter de keuze tussen OBJ-ZOEKEND of OBJ-VLIEDEND over het algemeen toch nog vrij goed te beredeneren, en de vergelijking tussen de talen kan daarbij erg behulpzaam zijn.

BIBLIOGRAFIE

- Croft, William. *Verbs. Aspect and Causal Structure*. Oxford UP, 2012.
- Devos, Magda, en Willy Vandeweghe. “Les structures à complément prépositionnel du néerlandais et du français.” *Le verbe en verve. Réflexions sur la syntaxe et la sémantique verbales. En hommage à Dominique Willems à l’occasion de son éméritat*, onder redactie van Van Peteghem, Marleen, Peter Lauwers, Els Tobback, Annemie Demol en Laurence De Wilde, Academia Press, 2012, pp. 67-78.
- Engelbrecht, Wilken, en Kateřina Křížová. “Iets om over te praten. De problematiek van het voorzetselvoorwerp in het Nederlands en het Tsjechisch.” *Neerlandica Wratislaviensia*, vol. 31, 2021, pp. 43-56.
- Flor-Górecka, Agnieszka. “Syntactische tolerantie: hoe voorzetselvoorwerpen bij intransitieve werkwoorden ook in een passieve zin kunnen voorkomen?” *Tolerance in the Netherlands*, speciale uitgave van *Roczniki Humanistyczne*, vol. 68, nr. 5, 2020, pp. 119-138.
- Haeseryn, Walter, Kirsten Romijn, Guido Geerts, Jaap de Rooij en Maarten C. van den Toorn. *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Tweede, geheel herziene druk, Martinus Nijhoff/Wolters Plantyn, 1997² [= ANS2]
- Höllein, Dagobert. *Präpositionalobjekt vs. Adverbial. Die semantischen Rollen der Präpositionalobjekte*. Walter de Gruyter, 2019.
- Hopper, Paul J., en Sandra A. Thompson. “Transitivity in Grammar and Discourse.” *Language*, vol. 56, nr. 2, 1980, pp. 251-299.
- Paardekooper, Piet C. *Beknopte ABN-Syntaxis*. Eindhoven: eigen beheer, z.j.⁷ [1986].
- Vandeweghe, Willy. “Het voorzetselvoorwerp in neerlandistiek en contrastieve taalkunde.” *Plurima sub falso tegmine vera latent. The Embarrassments of Interdisciplinarity* (Festschrift W. Engelbrecht), onder redactie van Agnieszka Flor-Górecka en Kateřina Křížová, Towarzystwo Naukowe KUL, 2022, pp. 283-291.

ADJECTIEVEN MET VOORZETSELVOORWERP.
EEN TAALVERGELIJKENDE STUDIE

Abstract

De meeste ruimtelijke voorzetsels dragen op een “OBJ-ZOEKENDE” (“Doel”) of “OBJ-VLIEDENDE” (“Bron”) manier bij aan de sentimentiele dynamiek. Deze neologistische termen worden gevormd naar het model van de bestaande termen “centripetaal” en “centrifugaal”. De dynamiek komt ook tot uiting wanneer deze voorzetsels in een vaste constructie staan met het werkwoord, met de PP als voorzetselobject. Wanneer ze in constructie zijn met een bijvoeglijk naamwoord, in het bijzonder een emotief, wordt men geconfronteerd met een dubbele oriëntatie. Dat wil zeggen, het door het predicaat gekozen object lijkt het Doel van de door het predicaat geïmpliceerde richting, maar tegelijkertijd kan men er de Bron in zien voor de in het predicaat beschreven emotie: het PP lijkt een “-petale” met een “-fugale” lezing te combineren. Deze oriënterende paradox leidt tot verschillende lexicale keuzes in verschillende talen zoals het Nederlands en het Frans. In dit artikel wordt het fenomeen onderzocht door de contrastieve reikwijdte uit te breiden tot gegevens uit het Tsjechisch en het Pools.

Trefwoorden: voorzetselvoorwerp; adjectieven; emotionaliteit; zinsdynamiek; taalvergelijking; Nederlands; Frans; Tsjechisch; Pools

PRZYMIOTNIKI Z DOPEŁNIENIEM PRZYIMKOWYM:
LINGWISTYCZNE STUDIUM PORÓWNAWCZE

Streszczenie

Większość przyimków przestrzennych stanowi o dynamice przekazu na poziomie zdania według schematu OBJ-ZOEKEND [dążący do] (cel) lub OBJ-VLIEDEND [uciekający od] (źródło). Te neologizmy zostały utworzone na zasadzie analogii do opozycji „dośrodkowy – odśrodkowy”. Ta dynamika występuje również wtedy, gdy przyimki te występują w stałej konstrukcji z czasownikiem i wyrażeniem przyimkowym w funkcji dopełnienia. Kiedy występują one w konstrukcji z przymiotnikiem, zwłaszcza wyrażającym emocje, mamy do czynienia z podwójną orientacją, co oznacza, że dopełnienie wybrane przez orzeczenie wydaje się być celem kierunku przez nie narzuconego, ale jednocześnie można w nim dostrzec źródło dla emocji wyrażonej w orzeczeniu: wyrażenie przyimkowe wydaje się łączyć aspekt -ZOEKEND (dośrodkowy) z aspektem -VLIEDEND (odśrodkowy). Taka paradoksalna orientacja prowadzi do różnych wyborów leksykalnych w różnych językach, na przykład niderlandzkim i francuskim. Zjawisko to zostanie zbadane w artykule w szerszym kontekście z użyciem danych z języka czeskiego i polskiego.

Słowa kluczowe: dopełnienie przyimkowe; przymiotniki; emocjonalność; dynamika zdania; porównanie języków; niderlandzki; francuski; czeski; polski

ADJECTIVES WITH A PREPOSITIONAL OBJECT
A LINGUISTIC COMPARATIVE STUDY

Summary

Most spatial prepositions contribute to sentential dynamics in an “OBJ-PETAL” (“Goal”) or “OBJ-FUGAL” (“Source”) way. These neologisms are formed by analogy to the existing opposition *centripetaal* – *centrifugaal*. These dynamics are also attested when these prepositions are in a fixed construal with the verb, with the PP as a prepositional object. When they are in construal with an adjective, especially one of emotion, one is confronted with a double orientation. That is, the object selected by the predicate appears to be the Target or Goal of the direction implied by the predicate, but at the same time one can see in it the Source for the emotion described in the predicate: the PP seems to combine a ‘-petal’ with a ‘-fugal’ reading. This orientational paradox leads to different lexical choices in different languages such as Dutch and French. This phenomenon is explored in this article by extending the contrastive scope to data from Czech and Polish.

Keywords: prepositional object; adjectives; emotionality; sentence dynamics; language contrast; Dutch; French; Czech; Polish